

ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ
ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ № 29

ФУРМАН ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

**ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ
ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО
СПРИЙМАННЯ, СЛУХУ, ГОЛОСУ, УВАГИ У ДІТЕЙ
ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ**

Методичні рекомендації

Хмельницький – 2021

Навчальне видання

**ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ ФОРМУВАННЯ
ФОНЕМАТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ, СЛУХУ, ГОЛОСУ, УВАГИ У ДІТЕЙ
ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ**

Навчально-методичний посібник

Автор: О.В. Фурман, вчитель-логопед закладу дошкільної освіти № 29 м. Хмельницького.

Рецензенти:

Бурбела Л.Б., вихователь-методист закладу дошкільної освіти № 29 «Ранкова зірка», м. Хмельницького

Фурман О.В.

Використання дидактичних ігор для формування фонематичного сприймання, слуху, голосу, уваги у дітей із порушенням мовлення: методичні рекомендації. / О.В. Фурман. Хмельницький: заклад дошкільної освіти № 29, 2021. 42с.

Навчально – методичний посібник створено з урахуванням сучасних підходів щодо організації та проведення ігор на розвиток фонематичного сприймання, дидактичні ігри на розвиток мовного дихання, дидактичні ігри на розвиток голосу, дидактичні ігри на розвиток мовленнєвого слуху з дітьми дошкільного віку із порушенням мовлення, відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, що затверджений наказом Міністерства освіти, молоді та спорту України від 22.05.2012 р. №615.

У посібнику вміщено примірні варіанти ігор з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Посібник рекомендовано для вчителів-логопедів, вихователів та батьків.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
МІСЦЕ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ.....	7
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ І СПРИЙМАННЯ.....	24
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК МОВНОГО ДИХАННЯ.....	29
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК ГОЛОСУ.....	31
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК СЛУХОВОЇ УВАГИ.....	34
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОГО СЛУХУ.....	38
СПИСОК ОСНОВНОЇ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	42

ВСТУП

Якщо розглядати Базовий компонент дошкільної освіти як теоретичну концептуальну основу державних вимог до мінімально необхідного та водночас достатнього рівня освіченості та вихованості випускника дошкільного навчального закладу і семирічної дитини загалом, то саме під цим кутом зору ми повинні розглядати і рівень мовленнєвої освіченості та вихованості дошкільнят.

Вади вимови можуть негативно впливати і на розвиток фонематичного сприймання, а недорозвинення фонематичного сприймання теж в свою чергу нерідко зумовлює вади читання і письма.

Фонетична компетентність передбачає правильну вимову всіх звуків та звукосполучень рідної мови відповідно до орфоепічних норм, наголосів, наявність добре розвиненого фонематичного слуху. Фонематичний та фонетичний слух (вони разом складають мовний слух) здійснюють не тільки прийом та оцінку чужого мовлення, але і контроль за власним мовленням. Мовленнєвий слух є важливим стимулом формування правильної вимови.

Значна кількість мовлених порушень так чи інакше зв'язана з нездатністю дітей диференціювати на слух фонему рідного мовлення. Відсутність повноцінного сприймання фонем робить неможливою їх правильну вимову. Крім того, порушення фонематичного слуху не дає можливості дітям оволодівати в потрібній мірі словниковим запасом та граматичною будовою, а це в свою чергу, затрудняє розвиток зв'язного мовлення в цілому. Це означає, що усунення дефектів мовлення неможливе без спеціальної корекції фонематичного сприймання.

Зрозуміло, що без вміння чітко диференціювати на слух фонему рідного мовлення не можна оволодіти навичками звукового аналізу та синтезу, а це робить не можливим і повноцінне засвоєння грамоти. Таким чином, успішне навчання письму та читанню також передбачає як обов'язкову умову розвиток фонематичного сприймання.

Важливими передумовами оволодіння чистою звуковимовою в дошкільному віці є відповідний розвиток слухового аналізатора та фонематичного слуху, які

доповнюються особливим сприйманням звукової культури мовлення, любов'ю дітей до звуків мовлення, прагнення оволодіти ними.

Розвиток правильної звуковимови та фонематичного слуху в дітей дошкільного віку здійснюється поступово і повинен завершитися в кінці при наявності сприятливих умов та педагогічно – доцільного керівництва з боку дорослих.

МІСЦЕ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

В літературі з дошкільної педагогіки та психології накопичений значний матеріал, який вказує на те, що гра – основний вид діяльності дитини дошкільного віку, одна з характерних закономірностей дитячого розвитку. Гра як форма діяльності дитини сприяє гармонійному розвитку в неї інтелекту, психічних процесів та особистісних рис.

Дидактичні ігри – найважливіший та найбільш ефективний метод словникової роботи. Дидактичні ігри дають можливість вихователю в емоційній формі організувати вправлення дітей у використанні раніше набутих знань, умінь і навичок, уточнювати й активізувати їх словник, розвивати фонематичне сприймання. Дидактична гра є важливим засобом подачі нових знань.

Логопедичній роботі в дитячому садку сприяє основна форма діяльності дітей – гра. Мовними іграми можна досягти великих успіхів в усуненні мовних вад. Крім того, у дітей старшого дошкільного віку виникає бажання оволодіти правильною вимовою. При правильному індивідуальному підході педагоги можуть усунути у більшості дітей вади фонематичного слуху і вимови. Робота вчителя-логопеда потребує використання ігрових прийомів в ще більшій мірі, ніж у звичайних виховних заходах.

Послідовність корекційної роботи над неправильним звуком складається із підготовчих вправ, постановки звука певним прийомом, автоматизації та диференціації нового звука ізольовано, в складах, словах, реченнях та у самостійному мовленні. Це і є головним принципом, якого дотримувались при доборі ігор для логопедичної роботи з дітьми.

Підготовчі ігри забезпечують підготовку органів мовлення і слуху дитини до сприймання правильного звука і до правильного артикуляційного укладу, необхідного для його відтворення. Тому на першому місці стоять ігри для розвитку слуху. Але слух буває різним: біологічний або мовний. Підбір ігор іде у певній послідовності:

1) спочатку ігри для розвитку *слухової уваги*, тобто на вміння розрізняти немовні звуки: «Де подзвонили?», «Скажи що ти чуєш», «Тихо – голосно», «Квочка та курчата», «Хто що чує», «Продавець та покупець», «Знайди іграшку», «Вартовий», «Де дзвонить?», «Де постукали?», «Піжмурки з дзвоником», «Піжмурки з голосом», «Зустрічайте гостей!», «Вітер та птахи», «Скажи що звучить», «Сонечко чи дощик», «Вгадай, що робити», «Впізнай за звуком», «Хто це?».

2) для розвитку *мовленнєвого слуху*, тобто на вміння дитини розрізняти голоси людей, розуміти зміст фрази того, хто розмовляє: «Відгадай, чий голос», «Равлик», «Вгадай, хто це», «Жабка», «Почути шепіт», «Горнятко», «Хто уважний», «Принеси іграшки», «Слухай та виконуй», «Плескання», «Лото», «Хто летить (біжить, іде, стрибає)?».

3) кінцевим етапом даної послідовності є перехід до розвитку *фонематичного слуху*, тобто на вміння чути складові частини слова: «Хто уважний», «Червоне – біле», «Де звук?», «Хто більше?», «Піймай рибку», «Хто більше слів придумає», «Знайди місце для своєї картинки», «Будь уважний», «Дзвенить – жужить», «Телеграф», «Відстукування складів», «Відгадай слово», «Слова – перевертні».

Оскільки у практиці, як правило, ми маємо справи з різними комбінаціями мовленнєвих порушень у дітей, то у кожному окремому випадку вибір необхідних ігор для роботи з дитиною повинен бути суворо індивідуальним. При цьому вчителі-логопеди, вихователі, керуючись логопедичною метою, повинні завжди мати на увазі виховні та загальноосвітні завдання, які несе кожна гра: розвиток спостережливості, уваги, знань, навичок, правильне відношення дитини до колективу і до свого місця в ньому.

Проблема формування у дітей з порушеннями мовлення фонематичного сприймання є однією з важливіших в логопедії. Цією проблемою займалися такі науковці як О.А.Жильцова, М.А.Савченко, В.І.Селівверстов, М.А.Чевельова.

Розвиток фонематичного сприймання починається з самих перших етапів логопедичної роботи і входить складовою частиною у більшість методів корекційного впливу. Вправи та ігри на розвиток фонематичного сприймання у

дітей проводяться на підгрупових та індивідуальних логопедичних заняттях. Починається ця робота на матеріалі не мовленнєвих звуків та поступово охоплює звуки мовлення, які діти правильно вимовляють, а потім – ті, які знову ставляться (або виправляються) та вводяться у самостійне мовлення. Крім того, з самих перших занять одночасно проводиться робота з розвитку слухової уваги та слухової пам'яті, що дозволяє досягнути більш ефективних результатів розвитку фонематичного сприймання.

Робота з не мовленнєвими звуками.

Працюючи з дітьми дошкільного віку, слід починати роботу з розвитку культури слуху, виховання уміння слухати та диференціювати звуки.

Перед тим, як пропонувати дітям для диференційованого сприймання звуків, треба ознайомити їх з джерелом звуку.

Орієнтовні завдання на визначення джерела звуків.

1. Прослухати звучання трьох-чотирьох предметів і запам'ятати, які звуки створює кожне із них (дитина називає предмет, який звучав, самостійно створює аналогічні звуки).

2. Визначити силу звучання (як звучав предмет: тихо чи гучно; самостійно створює аналогічні звуки).

3. Визначити висоту звучання (високі чи низькі звуки).

4. Визначити напрям звучання (спереду, ззаду, справа, зліва від дитини).

5. Розпізнати предмети за характерним для них звучанням (розпізнають шелест аркушів книжки, клацання ключів, дзюрчання води тощо).

До прикладу пропонуємо такі ігри: Гра «Відгадай, що звучало» (Дітям пропонується послухати звуки, що є характерними для певного предмета. Діти слухають і повідомляють). Гра «Хто голос подає?» (На магнітофонній стрічці записано голоси тварин. Діти слухають уважно і на запитання відповідають: «Голос подає корова»). Гра «Що роблять дорослі?» (На магнітофонній стрічці записано шум, якими супроводжуються різні види роботи (пиляння дров, рубання сокирою, стругання рубанком, забивання цвяхів)). Гра «Що роблять

діти?» (На магнітофоні записано шуми, якими супроводжуються різні дії, що їх виконують діти (гортає книжку, кидає м'яч, стрибає тощо)).

Аналіз та синтез звукового складу слова.

З дітьми, що не мають тяжкого недорозвинення фонематичних процесів, доцільно зразу починати роботу, спрямовану на вдосконалення фонематичних процесів.

Така робота охоплює виховання культури мовленнєвого слуху, вироблення умінь розпізнавати визначений вчителем-логопедом звук у слові без поділу його на склади, навчання аналізувати звуковий склад слова та вироблення узагальнюючих уявлень про диференціальні ознаки фонем, вироблення умінь зосереджувати увагу на вимові звуків, слів, речень можна почати з завдань, що передбачають повторення почутого, виконання різних дій дітьми за словесними інструкціями.

Орієнтовні завдання.

1. Повторити слова, речення, названі вчителем-логопедом.

Червоний, зелене, синя; весела, веселий, веселиться; зелень, зелений, зеленіє; помідори, огірки, капуста (назвати речення).

2. Виконати завдання типу:

«Візьми зошит (зошити) і поклади у шафу (на шафу). Налий води в чашку, вилий, перелий, надлий».

«Скажи, що я зробила». Вчитель-логопед виконує різні дії, а дитина називає їх (вилила, налила тощо).

3. Визначити кількість вимовлених вчителем-логопедом голосних, приголосних, складів.

А у, і у – е, у – у – а, і – е – о – у, а – у – у – о тощо.

М х, ф – х, м – ф – х, с – х – ф – м тощо.

Ма ма, ма – му, ма – му – ма, та – ти – то тощо.

Гра «Луна».

Вчитель-логопед вимовляє певну кількість звуків, складів. Діти відгукуються «луною».

3. Повторити слова – пароніми.

Пити, мити, бити, вити, лити, рити; білка, булка, балка тощо.

4. Повторити склади, звукосполучення. Пропонуються склади із звуками, які добре вимовляються дітьми:

<i>на – ба</i>	<i>на –ба – ба</i>
<i>ба – на</i>	<i>ба – на – на</i>
<i>до – то</i>	<i>на – на – ба</i>
<i>до – да</i>	<i>са – со –су</i>
<i>то –до</i>	<i>за – зе –зи тощо.</i>

Вироблення умінь аналізувати звуковий склад слова починається з розпізнавання звука у слові.

Перед дитиною ставиться завдання почути певний звук у слові. Спочатку дають такі слова, де звук найкраще чується, пропонують тільки ті звуки, які добре вимовляються дитиною. Доведено, що на початку слова краще сприймаються голосні, а у кінці – приголосні. У середині слова чуємо звук залежно від його позиції у складі. Голосні краще сприймаються в наголошеній позиції.

Акустична тривалість приголосних неоднакова, тому не кожний звук можна в потрібній мірі акцентувати (виділяти тривалішою вимовою). У роботі над виділенням звука в слові та у певній позиції слова краще дотримуватись такої послідовності:

- глухий фрикативний (у різних позиціях слова), дзвінкі фрикативні в кінці слова, у кінці складу, в інших позиціях;
- зімкнені глухі в кінці слова, в кінці складу;
- дзвінкі приголосні в кінці слова, в кінці складу;
- зімкнені в інших позиціях слова.

Аффрикати пропонуються лише тоді, коли правильно вимовляються дітьми.

Для вироблення вміння сприймати визначений вчителем-логопедом звук у будь-якій позиції слід запропонувати різні за складністю завдання. Дітям бажано дати кілька варіантів завдань на сприймання звуків, що добре вимовляються.

Орієнтовні завдання.

1. Послухати і підняти руку коли буде вимовлене слово з певним звуком. Звуки пропонуються в різних позиціях слова (на початку, у середині та в кінці слова). Нова позиція подається в міру оволодіння попередньою:

- а) звук стоїть на початку слова.
- б) звук стоїть у кінці слова.
- в) звук стоїть у середині слова.

2. Пригадати слова із запропонованими вчителем-логопедом звуком.

Пропонуються звуки, які називались раніше. Дозволяється пригадувати слова, які називав логопед. На допомогу дітям пропонуються певні групи предметів або малюнків.

1. Відібрати малюнки, у назвах яких є запропонований вчителем-логопедом звук.

2. Визначити місце звука в слові.

3. Порівняти слова з двома визначеними вчителем-логопедом звуками.

Спочатку відібрати ті, у назвах яких є звук **а**, а потім із звуком **у**. Розкласти малюнки у дві коробки. В одну – із звуком **м** у назвах, у другу – із звуком **х**.

1. Відгадати задумане вчителем-логопедом слово. Вчитель-логопед називає звук і дає коротку характеристику предмета.

Складнішими є завдання на визначення спільного звука в ряді запропонованих слів, назвах малюнків. Такі завдання активізують слухову увагу, пам'ять, а також мислення дітей.

Орієнтовні завдання.

1. Визначити, який звук повторюється у названих логопедом словах (*мак, морква, мед, малина; мак, сік, огірок, парк* та інші).

2. Порівняти два слова і сказати, чим вони відрізняються між собою (*мак – рак; сир – син; парта – карта* тощо).

3. Замінити один звук у слові так, щоб утворилось нове слово.

Робота спрямована на вироблення умінь виділяти у почутому слові, проводиться доти, доки вчитель-логопед не переконається, що дитина успішно оволоділа такою операцією.

Потім можна переходити до визначення послідовності звуків у слові. Для того, щоб виконати це завдання, дитина має не тільки почути та виділити звук з мовного потоку, а й запам'ятати слово, що аналізуватиметься. У багатьох дітей це завдання викликає утруднення; вони пропускають окремі звуки, зокрема голосні й приголосні при їх збігу. Тому пропонують просторове й часове звукове моделювання слова. Просторове моделювання передбачає використання схеми у вигляді кліток чи крапок під малюнком. Одночасно здійснюється акцентування послідовно кожного звука чи окремих звуків у слові.

Аналізувати звуковий склад слова, треба так, щоб весь час аналітична робота поєднувалась із синтетичною, вказувала на зв'язок частин з цілим, тобто, щоб працювала аналітико – синтетична діяльність мозку. Діти повинні добре засвоїти, що заміна, пропуск чи переставляння звуків у слові ведуть до зміни значення слова (сон – сом – сум; слід – лід; рис – сир).

Орієнтовні завдання.

Визначення першого звука у слові.

1. Визначити перший звук у словах названих вчителем-логопедом (підняти руку плеснути в долоні).
2. Визначити перший звук у словах – назвах малюнків.
3. Визначити спільний звук у словах.
4. Замінити в словах перший звук так, щоб утворилось нове слово.
5. Назвати перший звук у словах. Придумати нові слова з цим звуком на початку слова.
6. Порівняти слова і пояснити, яким звуком вони відрізняються одне від одного. Скласти речення з кожним словом.

Визначення останнього звука в слові.

1. Визначити останній звук у словах, названих вчителем-логопедом.
2. Визначити останній звук у словах – назвах малюнків.

3. Відібрати малюнки, назви яких закінчуються певним звуком.

4. Відгадати задумане вчителем-логопедом слово.

5. Визначити спільний звук у словах.

6. Утворити множину від поданих слів. Назвати останній звук в обох словах.

7. Прослухати пари слів, названі вчителем-логопедом. Порівняти ці слова. Пояснити, яким звуком вони відрізняються одне від одного.

8. Визначити останній звук у словах *ніс, сом, дах, зір, жук*. Пригадати кілька слів, які б починались цими звуками.

Гра «Ланцюжок слів». *Визначення послідовності звуків у слові*. Визначати послідовність звуків у слові треба поступово. Робота проводиться аналогічно описаній вище.

Добираючи завдання, слід надавати перевагу тим словам, що мають певне логічне навантаження, зосереджують увагу дитини на значенні слова, граматичних формах тощо.

1. Визначити послідовність і кількість звуків у словах – назвах малюнків. Звуки позначити фішками.

2. Визначити послідовність звуків у словах, що вимовляються вчителем-логопедом.

3. Утворити нові слова, замінивши голосний чи приголосний звук.

4. Переставити букви, щоб вийшло нове слово.

5. Скласти слова з поданих букв.

6. Придумати по три слова, які складаються з трьох, і п'яти звуків.

7. Назвати предмет, зображений на малюнку, і викласти з фішок модель кожного слова.

8. Заповнити клітки назвами овочів; заповнити клітки назвами диких тварин; заповнити клітки із звуком **ч**, **р** у середині слова; заповнити клітки словами – назвами дій.

9. Визначити місце звука в слові.

а – у назвах малюнків: *абрикос, виноград, слива, айстра*;

ш – у назвах малюнків: *душ, каша, шафа, шишка*;

к – у назвах малюнків: *їжак, капуста, річка, коник*.

10. Придумати слова, в яких звуки *р, м, л, к* стоять після голосного *а*.

11. Визначити кількість звуків у словах, вимовлених логопедом: *душ, три, друг, грак, зник; вода, грушат, козел, кожух, прийшов; отрута, мухомор, басейн, ластівка, стрункий, вимити*.

12. Придумати слова, які б склалися з трьох, чотирьох, п'яти і шести звуків.

13. Порівняти слова за їх звуковим складом і значенням. Сказати чим вони відрізняються між собою.

Вага – вагар, коси – соки, парта – парти, морозний – морозна, приніс – відніс, качка – каченя тощо.

14. Знайти помилки у словах.

Машло, соше, пароправ, збрав, моква, аргус, виноргад, арбикос, тощо.

Робота на визначення кількості й послідовності звуків у слові проводиться тривалий час на логопедичних заняттях, та заняттях з розвитку мови та грамоти.

Проведена робота з розвитку фонематичного сприймання, аналізу й синтезу звукового складу слова позитивно впливає на формування звуковимови, вдосконалення загального мовного розвитку.

Формуючи в дітей узагальнюючі уявлення про такі ознаки, вчителі-логопеди, вихователі, батьки враховують кількість дефектних звуків, характер вад вимови та послідовність роботи над звуками. В оволодінні диференціальними ознаками важливу роль відіграє слухове сприймання. Саме на доцільність вдосконалення фонематичного сприймання для розрізнення твердих і м'яких звуків на слух вказує більшість методистів. Ця робота проходить успішно, коли слухове сприймання доповнюється м'язовим відчуттям окремих елементів артикуляції, що супроводжують вимову м'яких приголосних. Відчутним є також загальне напруження м'язів артикуляційного апарату.

Для активізації слухової уваги дітей можна, наприклад, скористатися казкою

«Паровоз і пташка». Вчитель-логопед розповідає: «Жив на світі паровоз. Возив різні вантажі. Одного разу йому дуже не хотілося везти тяжкий вантаж. У дорозі він сердився і співав сердиту (тверду) пісеньку: т - т-т , п-п -п, та-та - та, па - па - па. Почула цю пісеньку пташка і вирішила розвеселити поїзд. Вона заспівала ласкаву (м'яку) пісеньку: ть - ть - ть, тя - тя - тя, ля - ля - ля. Але паровоз не слухав пташки, а продовжував співати свою пісеньку. З того часу приголосні поділяються на тверді і м'які».

Діти навчаються співати тверді і м'які приголосні, склади з ними, засвоюють терміни й позначення.

Далі роботу, спрямовану на засвоєння ознак твердість – м'якість, можна проводити у такій послідовності:

– підготовка до засвоєння понять: твердість – м'якість.

1. Повторення назв органів артикуляції, що беруть участь у реалізації диференціальної ознаки – м'якість.

2. Відтворення положень органів артикуляції.

– засвоєння понять: твердий і м'який приголосний.

Засвоюються ці поняття на основі порівняння слів, складів з такими приголосними.

1. Порівняння слів за значенням та звуковим складом.

2. Порівняння м'яких та твердих приголосних, визначення відмінності в артикуляції цих звуків.

3. Перевірка засвоєння даних понять на основі аналізу пар слів: *завод – заводь, лук – люк, лис – ліс* тощо.

4. Порівняння складів з твердими і м'якими приголосними: *ат-ять, тя-та*, тощо.

5. Визначення твердих і м'яких приголосних в словах.

6. Порівняння слів за звуковим складом та значенням. Складання з ними речень.

7. Утворення нових слів замінування у наведених словах твердих приголосних на м'які.

8. Порівняння схем артикуляцій твердих і м'яких звуків. Визначення серед них тих, що відповідають м'якому приголосному.

Сформовані таким способом узагальнюючі уявлення про диференціальні ознаки твердість-м'якість використовуються у процесі вироблення правильної вимови окремих звуків.

Диференціальні ознаки дзвінкість-глухість опрацьовуються подібно до описаних вище.

Роботу, спрямовану на засвоєння понять дзвінкість-глухість можна проводити в такій послідовності:

– підготовка до засвоєння понять глухість-дзвінкість (без голосу, з голосом).

1. Визначення відмінностей у роботі голосового апарату під час дихання та фонації. Вчитель-логопед проводить бесіду про те, що у вимові звуків бере участь голосовий апарат (голосові зв'язки), що під час вимови одних звуків голосовий апарат дає голос, а під час вимови інших – голосу не має. Це можна перевірити, якщо покласти руку на гортань і вимовляти кілька звуків.

2. Перевірка вміння розрізняти глухі та дзвінкі приголосні на основі відчуття вібрації голосових зв'язок та слухового сприймання на звуках, що добре вимовляються: **ф, х, в, ш**, та словах типу: *хрип – грип, пити – бити, туш – душ*.

3. Вироблення умінь відчувати відмінність у силі видиху повітря та напруженні м'язів артикуляційного апарату під час вимовляння глухих і дзвінких приголосних;

– засвоєння понять глухість – дзвінкість;

– засвоєння понять глухість – дзвінкість;

– вироблення умінь диференціювати приголосні за цими ознаками відбувається в процесі виконання дітьми різних завдань.

Робота над ознаками глухість – дзвінкість не обмежується постановкою звуків і має проводитись доти, доки в дитини не виробляються уміння контролювати правильну вимову усіх дзвінких і глухих приголосних.

Зміст та послідовність роботи, що викладені, розраховані на тяжкі випадки недорозвинення фонематичних процесів. Тому з дітьми, що мають лише окремі

вади, немає потреби проводити всю описану роботу. У всіх випадках слід керуватись даними, здобутими під час обстеження дитини у процесі роботи з нею.

Логопедичну роботу по розвитку у дітей здатності диференціювати фонему рідного мовлення Н.А.Чевельова умовно поділяє на шість етапів

1. Впізнавання немовних звуків.
2. Розрізнення однакових слів, фраз, звукокомплексів та звуків за висотою, силою та тембром голосу.
3. Розрізнення слів, близьких за звуковим складом.
4. Диференціація складів.
5. Диференціація фонем.
6. Розвиток навичок елементарного звукового аналізу.

Робота вчителя-логопеда з метою корекції мовлення дітей на перших заняттях ним пропонується дітям послухати звуки за вікном починається з того, що: що шумить? (дерева), що гуде? (машина), хто кричить? (дитина) тощо.

Потім пропонується уважно послухати та визначити, які звуки чути з коридору, сусідньої групи, із кухні, з залу тощо.

Ігри, які радимо використовувати на цьому етапі:

Вчитель-логопед викликає ведучого і, коли той відвертається або щільно закриває очі, ховає яку – не будь іграшку. Ведучому треба знайти її, орієнтуючись на силу ударів в барабан, бубен тощо. Якщо дитина підходить близько до того місця, де схована іграшка, – барабан б'є гучно, якщо віддаляється – тихо.

Цю гру корисно повторювати на багатьох заняттях, при цьому можна змінювати звуки, які направляють пошуку дитини, вдаряти в бубон, дзвонити в дзвоники, плескати в долоні тощо. Треба прагнути до того, щоб сила звуків змінювалась поступово: від гучних звуків до звуків середньої сили та тихих.

1. Діти встають в коло. Вчитель-логопед пропонує їм непомітно для ведучого передавати за спиною дзвоник. Дзвоник дзвенить у різних місцях кола. Ведучий повинен вгадати та показати, за спиною якої дитини дзвонив дзвоник.

2. Вчитель-логопед садить на стіл двох іграшкових зайчиків, великого та малого. Пояснює та показує, як грає на барабані великий, в якого багато сил, –

гучно, сильно і як маленький – тихо. Потім закриває іграшки ширмою і за нею створює то гучні, то тихі удари в барабан. Діти повинні вгадати та показати, який із зайчиків тільки що грав. Цю гру треба урізноманітнити, замінюючи зайців ляльками, ведмедиками, мавпочками різних розмірів тощо.

3. Вчитель-логопед розміщує на столі декілька предметів (або озвучених іграшок). Маніпулює з предметами (стукає олівцем об стакан, шумить коробкою з кнопками, брязкальцем), він пропонує дітям уважно послухати та запам'ятати, який звук створює кожний предмет. Потім закриває їх ширмою та пропонує відгадати, який з предметів зараз звучить або гримить.

4. Вчитель-логопед демонструє дітям, які звуки створюють різні предмети: м'яч, який вдаряється у підлогу; кулька, яка перекочується в скляній банці, керамічній кружці; газета, якщо її м'яти; товстий папір, якщо його розривати; стілець, якщо його посувати тощо. Потім ці ж дії, але в іншій послідовності вчитель-логопед проводить за ширмою. Діти повинні якомога повніше та точніше розповісти, що вони кожний раз чують.

На другому етапі треба вчити дітей розрізненню однакових слів, звукокомплексів та звуків, орієнтуючись на різну висоту, силу та тембр голосу.

Ігри, які використовуються на цьому етапі:

1. Дітям пропонується по черзі називати ім'я ведучого, який стоїть до них спиною. Ведучий повинен кожний раз визначити та показати, хто його покликав. Потім гра ускладнюється: діти, кожний по черзі, кричать ведучому: «Ау!», а той вгадує, хто кричав. І останній варіант цієї гри складається в тому, що діти повинні відгадати, далеко чи близько кричить ведучий «в лісі»: він вимовляє «Ау!» то гучно, то тихо.

2. Вчитель-логопед демонструє дітям іграшку кошеня і просить їх уважно послухати та запам'ятати, як він нявчить близько (гучно), а як – далеко (тихо). Потім вимовляє: «М'яв!», змінюючи силу голосу, а діти повинні вгадати, близько чи далеко нявкало кошеня.

Потім вчитель-логопед просить дітей мяукати по його команді: «Близько», або «Далеко».

3. Подальший варіант гри складається у наступному. Вчитель-логопед пояснює дітям, що кошеня дуже боїться щеня і м'явчить жалісно. Кожна дитина по черзі м'яукає, зображуючи жах, а ведучий вгадує, хто з дітей це був, орієнтуючись на тембр голосу.

4. Вчитель-логопед виставляє перед дітьми іграшки або картинки трьох ведмедів – великого, середнього, маленького. Потім, розповідає казку про трьох ведмедів (в скороченому варіанті), вимовляє відповідні репліки та звуконаслідуванням дуже низьким, середнім за висотою та високим голосом. Діти повинні вгадати та показати, який із ведмедів міг так сказати.

5. Дітям роздаються картинки домашніх тварин та їх дітей – корови і теля, кози і козеня тощо. Вчитель-логопед вимовляє кожне звуконаслідування то низьким, то високим голосом. Діти повинні орієнтуючись на звукокомплекс та висоту голосу одночасно підняти відповідну картинку.

На заняттях третього етапу діти повинні навчитися розрізняти слова, близькі за звуковим складом. При цьому можуть бути використані наступні ігри:

1. Вчитель-логопед показує дітям картинку і гучно, чітко називає: «Вагон». Потім пояснює дітям: «Я буду називати цю картинку то правильно, то не правильно, а ви уважно слухайте. Як я помилюсь – ви плеснете в долоні». Вчитель-логопед вимовляє: «Вагон – вакон – фагон – вагон – факон – вагом» тощо. А діти, коли почують не вірно вимовлене логопедом слово, плескають в долоні. З початку вчитель-логопед підбирає слова, легкі за звуковим складом, потім – більш складні.

Ускладнення: дітям пропонується піднімати червоний кружечок, якщо вчитель-логопед «помиляється», і зелений, якщо слово, за їх думкою, вимовлено вірно. Це потребує від дитини більшої уваги.

2. Вчитель-логопед виставляє на набірному полотні картинки, назви яких дуже близькі за звучанням. Наприклад: рак, лак, мак, бак, сік тощо. Потім називаються логопедом 3 – 4 слова у визначеній послідовності, а діти повинні відібрати відповідні картинки і розставити їх на набірному полотні в названому порядку.

3. Вчитель-логопед виставляє на в одну лінію наступні картинки: мак, рак, лак тощо. Кожній дитині, яка виходить до набірному полотну, пропонується по одній картинці, яку він повинен поставити під цією картинкою, назва якої найбільш близька за звучанням. В результаті на набірному полотні повинні отримати приблизно такі ряди картинок: *бак білка рак гак мак пилка*.

На четвертому етапі діти вже підготовлені до того, щоб вчити розрізняти склади. Радимо починати цю роботу саме так:

1. Вчитель-логопед вимовляє складовий ряд, наприклад: *на – на – на – на*. Діти повинні визначити та сказати, що тут зайве. Потім складові ряди ускладнюються таким чином: *на – но – на, ка – ка – га – ка, па – ба – па* тощо.

2. Вчитель-логопед викликає ведучого і говорить йому на вухо певний склад, наприклад *па*. Дитина в слух повторює його. Вчитель-логопед або називає цей же склад зразу за дитиною, або говорить опозиційний. Це повинно бути приблизно так: *па – па, па – ба* або *ва – фа, ва – ва* тощо.

Діти повинні після кожної пари складів, яку вимовив ведучий та вчитель-логопед, вгадати, однакові склади були вимовлені або різні. Для того щоб вчитель-логопед міг контролювати реакцію кожної дитини він пропонує дітям підняти червоний кружечок, якщо склади однакові, якщо різні – спокійно сидіти, або якщо різні – підняти червоний кружечок, однакові – зелений. В цій грі повинен зміцнюватись підбір складів для називання та диференціації в залежності від вимовних можливостей дітей та від послідовності всієї звукової роботи в цілому.

Поступово, на протязі цього періоду, діти повинні оволодіти вмінням розрізняти всі опозиційні звуки: свистячі та шиплячі, дзвінкі та глухі, фрикативні та вибухові, тверді та м'які.

На п'ятому етапі діти вчаться розрізняти фонему рідного мовлення. Починати треба обов'язково з диференціації голосних звуків. Вчитель-логопед роздає дітям картинки з зображенням поїзда, дівчинки, пташки та пояснює: «Поїзд гуде: *у – у – у*», «Дівчинка плаче: *а – а – а*» тощо. Потім вчитель-логопед поперемінно вимовляє ці звуки спочатку протяжно.

Потім ця гра повинна ускладнюватись таким чином:

1. Вчитель-логопед вимовляє ці звуки коротко: **а, и, у**.

2. Дітям роздаються замість картинок кружечки трьох кольорів. Вчитель-логопед пояснює дітям, що червоний, наприклад, відповідає звуку **а**, жовтий – звуку **и**, зелений – звуку **у**.

3. В ряд даних голосних **а, у, и** включаються інші звуки, наприклад **о, і, е** на які діти не повинні реагувати.

Аналогічним чином проводиться робота по диференціації приголосних фонем.

Завданням шостого етапу є розвиток у дітей навичок елементарного звукового аналізу. Починається ця робота з навчання дітей визначати кількість складів у слові, вміти зобразити плесканням в долоні 2-ох та 3-ох складні слова. Вчитель-логопед повинен пояснити та показати дітям як «відплескувати» слова різної складності, як виділяти при цьому наголошений склад. Потім по завданню вчитель-логопеда діти вправляються у відплескуванні різних слів, запропонованих вчителем-логопедом.

Далі діти вчаться аналізувати голосні звуки, виконуючи такі вправи:

1. Дітям роздається по декілька однокольорових кружечків. Вчитель-логопед вимовляє один, два або три голосних звука. Діти повинні відкласти на столах таку кількість кружечків, яка б відповідала кількості вимовлених вчителем-логопедом звуків.

2. У дітей на столах лежать по три кружечки різного кольору, наприклад, червоний, жовтий, зелений. Вчитель-логопед домовляється з дітьми, що червоний буде відповідати звуку **а**, жовтий – звуку **у**, зелений – звуку **и**. Коли діти запам'ятають це, вчитель-логопед вимовляє сполучення із цих звуків спочатку по два звука: **ау, уи, уа, аи**. Потім – по три звука: **ауи, аиу, уаи, иау, иуа**. Діти повинні розложити на столах різнокольорові кружечки в певній послідовності. Приблизно також проводиться аналіз всіх останніх голосних звуків.

Потім діти починають вчитися аналізувати приголосні звуки. При цьому треба притримуватися певної послідовності: спочатку необхідно вчити виділяти останній приголосний звук в слові.

3. Для досягнення цієї мети проводиться наступна вправа. Дітям пропонується виходити до столу логопеда і по черзі витягувати з конверта спеціально підібрані картинки: кіт, мак, жук, рак тощо. Дитина називає картинку голосно, чітко, виділяючи останній звук. Далі цей звук вимовляється окремо.

Ми вважаємо, що ігри та вправи, які проводяться відповідно вказаної послідовності, сприяють розвитку у дітей слухової уваги та слухової пам'яті, уваги до мовлення оточуючих, удосконалюють фонематичні уявлення та готують дітей до подальшої планомірної роботи з аналізу звукового складу мовлення. За їх допомогою відбуваються поступовий перехід від розвитку фонематичного сприймання до роботи над звуковим аналізом.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ І СПРИЙМАННЯ

«Карусель»

Мета. Розвиток слухової уваги та фонематичного слуху.

Матеріал. М'яч.

Опис гри. Діти стають в круг. Один з них тримає м'яч.

Вихователь: «М'який приголосний називай і м'яч по колу сусіду з рук у руки передавай». Коли м'яч обійде всіх дітей, педагог пропонує крутити карусель у протилежний бік, «щоб не закрутилась голова», але з новою умовою: «Твердий приголосний називай та м'яч по колу сусіду із рук у руки передавай» (дає зразок).

«Гра з кубиками та кеглями»

Мета. Розвиток фонематичного сприймання.

Опис гри. Вихователь називає якесь слово. Умова: треба виставити в ряд стільки кубиків, скільки складів у цьому слові (до – ро – га, со – ва, кіт).

– Молодці ! А тепер я виставляю стільки кеглів у ряд, скільки складів у слові, що я задумала. Яке це може бути слово, поміркуйте (ри – ба, го – ло – ва, кінь).

«Змагання веселих черепашок»

Мета. Розвиток фонематичного сприймання.

Опис гри. Діти розподіляються на дві команди для веселого змагання. Команди стають у шеренгу обличчям одна до одної на відстані 3 метра. Між шеренгами посередині прокладається мотузка. Умова змагання: педагог показує картки, на кожній з них – велика літера із тих, що діти вчили. Кожна дитина в команді по черзі називає слово, що починається із запропонованої літери, та просувається вперед «черепашачим» (приставним) кроком – робить один крок. Хто не знає відповіді або помилився – залишається на місці до наступної нагоди.

А (Аня), У (учитель), О (осінь), М (мама), Н (ноги), А (ананас)...

Так поступово команди просуваються на зустріч (виграє та команда, в якій більше дітей дістануться до «смуги перемоги», а діставшись – візьмуться над нею за руки з дітьми другої команди).

«Перебігалочки»

Мета. Розвиток фонематичного сприймання.

Опис гри. Діти стоять у шерензі парами одна за одним. Кожна наступна в шерензі дитина може покласти руки на плечі тій, що стоїть перед нею. Вихователь після слів «Правильно відповідай та вперед перебігай» називає один склад слова. Кожний, хто стоїть другим, продовжує слово і перебігає в перед, доки черга не дійде до того, хто був перший. Він відповідає, перебігає на перед і гра повторюється. Треба доказати слово, наприклад: ми – (ша), ма – (ма), ло – (ша)...

«Сходинки»

Мета. Розвиток фонематичного слуху.

Опис гри. Учасникам гри необхідно вимовити, а педагог записати, як можна більше слів на певну літеру. Кожне наступне слово повинно бути на одну букву більше попереднього, щоб утворилися «сходинки».

Наприклад:

я
як
яма
язик
яблуко.

«Червоний – білий»

Мета. Знаходження звуків у словах, сприйнятих на слух.

Обладнання. По два кружечка на кожну дитину (червоний і білий).

Опис гри. Вчитель-логопед пропонує дітям уважно слухати і визначити в якому слові є даний звук. Якщо у слові заданий звук є, діти повинні підняти червоний кружечок, якщо ні – білий.

«Де звук?»

Мета. Знаходження місця звука у слові.

Обладнання. Стрічка з кольорового картону, розділена на три частини яскравими лініями; фішки (прапорці або кружечки).

Опис гри. Вчитель-логопед називає слово. Діти визначають місце заданого звука в слові. Залежно від того, де чути звук: на початку слова, в кінці, або в середині, фішка ставиться на першу, останню чи середню частину стрічки. Можна обмежитись лише однією стрічкою великого формату на столі педагога, або роздати кожній дитині стрічки і фішки. В останньому випадку діти повинні сидіти за столами. Спочатку дошкільники визначають місце звука на початку, а згодом в кінці слова. І лише тоді, коли вони засвоять ці прийоми роботи, можна взяти слова, в яких заданий звук знаходиться в середині. Якщо звук голосний, то підбираються слова з додатковою умовою: голосний повинен бути наголошеним (річка, мак, сонце).

«Хто придумає більше слів»

Мета. Активізація словника, автоматизація різних звуків.

Обладнання. Фанти, м'яч.

Опис гри. Вчитель-логопед називає будь – який звук і просить дітей придумати слова, в яких він зустрічається. Далі діти утворюють коло. Один із них кидає іншому м'яч. Той, хто зловив м'яч, називає слово із заданим звуком. Він отримує фант. Дитина, яка не придумала слово або повторює вже сказане кимсь, фант не отримує. Переможець визначається за кількістю набраних фантів.

«Будь уважний»

Мета. Активізація словника, автоматизація різних звуків.

Обладнання. Різні іграшки і предмети: слон, лялька, миша, лисиця, курка, автобус та інше.

Опис гри. Звертаючись до дітей логопед каже: «Я буду називати іграшки. Як тільки ви почуєте слово, в якому є, наприклад, звук [с], ви повинні підняти руку». Далі педагог викликає дитину і називає їй предмети. Решта дітей слідкують, чи правильно вона виконує завдання, і в разі необхідності виправляють помилки. Для гри беруть предмети, в яких звук [с] зустрічається на початку, в

середині, та в кінці слова. Якщо дитина помиляється, то вона сама повинна придумати слово зі звуком [с]. У ході гри логопед змінює порядок називання предметів, щоб дитина не користувалась механічним запам'ятовуванням слів (аналогічно проводять гру з іншими звуками).

«Знайди місце для малюнка»

Мета. Активізація словника, диференціація різних звуків.

Обладнання. Малюнки, в яких є, наприклад, звуки [ж], [ш].

Опис гри. Діти сидять за столами. Вчитель-логопед показує їм малюнки, де зображена кулька. Педагог говорить: «Коли виходить повітря з кульки, чути: ш – ш – ш... Цей малюнок я кладу з лівої сторони стола». Далі показує малюнок, на якому зображений жук, і нагадує дітям як жук дзижчить: ж – ж – ж ... Цей малюнок кладу з правої сторони стола. Зараз я буду показувати і називати малюнки, а ви визначайте, в назві якого з них є потрібний звук. Якщо почуєте звук [ш], то малюнок треба покласти зліва, а якщо [ж] – то справа. Вчитель-логопед показує, як слід виконати завдання, далі по черзі викликає дітей, які показують і називають малюнки та кладуть їх на відповідну сторону стола. Не можна брати такі слова, де звук [ж] стоїть в кінці або перед глухим приголосним.

«Ланцюжок слів»

Мета. Розвиток фонематичного слуху

Опис гри. Учасникам гри треба скласти ланцюжок слів. Кожне слово як окрема ланка ланцюжка, а з'єднуються вони так: остання буква попереднього слова повинна бути початком наступного слова.

Наприклад: лев – вовк – кіт тощо.

Можна брати і дві останні букви: собака – кабан – антена тощо.

Назви предметів повинні бути в однині, називному відмінку та використовуватися один раз.

«Живий словник»

Мета. Розвиток фонематичного слуху.

Опис гри. Кожному гравцеві по черзі дається 60 секунд, для того, щоб вимовити як можна більше схожих за якою – не будь ознакою слів підряд. Наприклад, слова з однаковими початковими або кінцевими буквами. Хто затримується з відповіддю, вибуває з гри.

«Зайве слово»

Мета. Розвиток фонематичного слуху.

Опис гри. В наборі з п'яти слів тільки чотири слова зв'язані змістовою ознакою, а п'яте «чуже», яке не має цієї ознаки. Учасники повинні визначити, яке слово «зайве» і чому. Можна обстежити час міркування двома – трьома хвилинами.

«Слово навпаки»

Мета. Розвиток фонематичного слуху.

Опис гри. Ведучий називає яке – не будь слово. Учасникам гри потрібно уявити, як це слово читається з кінця та вимовити отримане слово.

Наприклад: мак – кам, сом – мос, сова – авос тощо.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК МОВНОГО ДИХАННЯ

«Приємний запах»

Мета: Розвиток фразового мовлення на повільному видиху.

Обладнання: Пахуча квітка (підсніжник, бузок, жасмин, і т. д.), або надушена носова хустинка, або фрукти (мандарин, яблуко, лимон).

Опис гри: Діти по черзі підходять до вази з квіткою і нюхають її. На видиху промовляють з вираженням задоволення слово чи фразу: «Добре. Дуже добре. Дуже приємний аромат. Дуже ароматна квітка (ароматне яблуко)» і т. п. Почергово дітям пропонують речення. В подальшому вони, в залежності від мовленнєвих можливостей, самі придумують речення.

«Придумай фразу»

Мета: Розвиток фразового мовлення. Правильна побудова речення.

Обладнання: Сюжетні малюнки з лото «Що ми робимо?».

Опис гри: Вчитель-логопед показує один сюжетний малюнок. Педагог придумує за ним коротку фразу (з двох-трьох слів). Згодом пропонує дітям доповнити його фразу одним новим словом. Кожна викликана дитина пропонує фразу ще на одне слово. Наприклад, педагог говорить: «Таня грається». Дитина повторює речення: «Таня грається весело». Наступний малюнок утворює своє: «Наша Таня грається весело». Виграє той, хто придумає останнє слово до речення і промовить всю фразу правильно. Короткі фрази (три-чотири слова) промовляються на одному видиху, а довгі – з паузою через три-чотири слова. Коли діти оволодіють правилами гри, можна запропонувати їм придумувати і продовжувати фрази без малюнків.

«Чарівне дзеркало»

Мета: Розвиток ритмічного мовлення і координації рухів.

Опис гри: Діти стоять в колі чи сидять на стільцях. Вчитель-логопед підходить до однієї дитини і каже: Ну ж бо, дзеркальце, диви!

Все нам чітко повтори!

Стану я перед тобою,

Повторяй тепер за мною. Ведучий промовляє фразу, супроводжуючи її будь-якими рухами. Та дитина, до якої він звернувся, повинна правильно відповісти фразу і рухи. Якщо вона зробила помилку, вибуває з гри. Новим ведучим стає той, хто все виконує без помилок. Логопед слідкує за правильністю дихання, паузою і фразовим мовленням дітей.

«Визнач місце іграшки»

Мета: Розвиток мовленнєвого дихання. Закріплення вміння малювати розгорнуту фразу.

Обладнання: Іграшки: машина, піраміда, м'яч, ведмедик, лялька та інші.

Опис гри: Логопед розкладає на столі в один ряд різні іграшки. Викликаючи дитину він запитує у неї: «Між якими іграшками знаходиться піраміда?». Дитина повинна дати повну відповідь: «Піраміда знаходиться між машиною і м'ячем». Після двох-трьох відповідей логопед змінює місця іграшок. Поступово при повторенні гри іграшки по одній можна замінювати іншими. Методичні поради: Перед проведенням гри логопед нагадує дітям, що говорити слід не поспішаючи, виразно, не відділяючи паузами одне слово від іншого, а всю фразу говорячи як одне довге слово. Відповідати на питання треба повним реченням, наприклад: «М'яч лежить між лялькою і ведмедиком».

«Сусіди»

Мета: Правильна побудова фрази.

Обладнання: Дитячі стільчики, барабан.

Опис гри: Дітям дається завдання назвати свого сусіда справа. Кожен по черзі говорить, наприклад: «Я сиджу з Вадимом». Коли всі діти назвуть свого сусіда, логопед дає сигнал барабаном. Діти розбігаються по кімнаті. Вони можуть взяти іграшки і деякий час ними граються. За новим сигналом діти повинні сісти лише з тим сусідом, якого вони називали. Хто помилився – програв. При повторенні гри відповіді дітей ускладнюються: «Я сиджу між Вадимом і Ірою; Я сиджу поруч з Вадимом Ірою; Справа від мене сидить Вадим, а зліва Іра; Мій сусід справа – Вадим, моя сусідка зліва – Іра».

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК ГОЛОСУ

«Луна»

Мета: Розвиток сили голосу і мовного дихання.

Опис гри: Діти стають в два ряди обличчям один до одного. Одна група промовляє то тихо, то голосно: [а] а друга тихо відгукується: [а].

Можна грати, використовуючи різні голосові звуки, а також звукосполучення: [ау, уа, ію, іа] та інші.

«Хто кого»

Мета: Розвиток сили голосу і мовного дихання. Активізація м'язів губ і нижньої щелепи.

Опис гри: Вчитель-логопед викликає двох дітей і ставить обличчям один до одного. За сигналом педагога діти одночасно починають протяжно промовляти спочатку тихо, а згодом голосно голосні звуки [а, о, у, и, і, е]. Виграє той, хто довше тягне звук. Спочатку переможця визначає логопед. Далі можна доручити дітям визначати, хто переміг. Педагог повинен слідкувати за тим, щоб діти не понижували силу голосу до кінця звучання і не перенапружували м'язи ший.

«Впізнай за інтонацією»

Мета: Виховання виразності мовлення і міміки.

Опис гри: Кожна дитина по черзі демонструє або хвору, або сердиту, або здивовану, або веселу людину. Для цього необхідно промовляти з відповідною інтонацією коротенькі слова:

Ай-ай-ай !

Ой-ой-ой !

Ах-ах-ах !

Ох-ох-ох !

Решта дітей повинні відгадати за виразом обличчя ведучого, інтонацією та всією поставою промовляю чого, кого він зображує. Можна запропонувати дітям детальніше пояснити поведінку ведучого: чому він сумний, або що його здивувало і т. д. За виразне мовлення і за детальну відповідь діти заохочуються фантами.

«Вовк і семеро козенят»

Мета: Розвиток висоти голосу і виразності. Удосконалення фразового мовлення.

Обладнання: Маски тварин.

Опис гри: Дітей попередньо ознайомлюють з казкою, вивчають слова кози, вовка і відповіді козенят. Вчитель-логопед розподіляє ролі між дітьми та роздає маски. Починається гра-інсценування. Педагог звертає увагу дітей на характер голосів. Коза і козенята повинні говорити тоненькими, високими голосами, а вовк – спочатку грубим, низьким голосом, а згодом більш високим.

«Гудок»

Мета: Розвиток сили голосу і мовного дихання. Активізація м'язів губ.

Опис гри: Діти стають в ряд обличчям до логопеда і піднімають руки через сторони вгору, торкаються долонями, але не плескають. Далі повільно опускають їх через сторони вниз, промовляючи при цьому звук [у] спочатку голосно, а згодом поступово тихше. Опустивши руки, замовкають.

Спочатку педагог сам показує дії, далі викликає двох дітей, які разом з ним виконують їх і промовляють звук. Решта дітей роблять лише рухи руками. Далі грає вся група.

«Заколиши ляльку»

Мета: Розвиток тембру голосу.

Опис гри: Діти сидять на стільцях півколом. На руках у них лялька. Вчитель-логопед говорить: «Ляльки плачуть, слід їх заспокоїти. Подивіться, як я кладу свою ляльку спати (заколисує ляльку, неголосно наспівуючи на звуці [а] мотив знайомої колискової пісні). А тепер ви заколишіть своїх». Діти спочатку по черзі, а далі разом заколисують ляльок, наспівуючи звук [а-а-а].

«Чий пароплав краще гуде»

Мета: Розвиток тривалого повільного видиху. Активізація м'язів губ.

Обладнання: Порожні пляшечки (висота пляшечки 7 см, діаметр горловини 1 – 1,5 см).

Опис гри: Вчитель-логопед говорить: «Діти послушайте, як гуде моя пляшечка, якщо я в неї подую. Загуділа як пароплав. А як у Дениса загудів пароплав?». Педагог по черзі викликає всіх дітей, а згодом пропонує погудіти всім разом. Слід пам'ятати: щоб пляшечка гуділа, нижня губа повинна злегка торкатися країв її горловини, струмінь повітря має бути сильним. Кожна дитина може дути лише декілька секунд.

«Кульбаба»

Мета: Розвиток тривалого повільного видиху. Активізація м'язів губ.

Опис гри: Гру проводять на повітрі. Коли діти знаходяться на поляні, логопед просить кожну дитину зірвати по кульбабі і подути на неї. Дути на кульбабу слід так, щоб облетіли всі пушинки.

«Надуй іграшку»

Мета: Розвиток тривалого повільного видиху. Активізація м'язів губ.

Обладнання: Надувні іграшки невеликих розмірів: коники, лебеді, жирафи, і т. д.

Опис гри: Дітям роздають добре промиті гумові надувні іграшки. Вони повинні їх надути, набираючи повітря через ніс і повільно видихаючи його через рот в отвір іграшки. Той, хто правильно виконає завдання, може погратися надutoю іграшкою.

«Капітани»

Мета: Чергування тривалого повільного і сильного видиху. Активізація м'язів губ.

Обладнання: Таз із водою і паперові кораблики.

Опис гри: Діти сидять великим півколом. В центрі на маленькому столі стоїть таз із водою. Вчитель-логопед пропонує дітям поклати кораблики в ньому. Щоб вони рухалися, слід не поспішаючи, подути на них, склавши губи як для звука [ф]. Кораблик при цьому рухається повільно. Але раптом налітає поривчатий вітер. «П-п-п...» – губи складаються як для звука [п]. Або дути, витягуючи губи трубочкою, але не надуваючи щоки.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК СЛУХОВОЇ УВАГИ

«Зустрічайте гостей!»

Мета. Розвиток слухової уваги.

Матеріал. Шапочки з вушками для зайчика та ведмедика, різні іграшки, що звучать (брязкальце, дудочка тощо).

Опис гри. Педагог оголошує дітям, що до них зараз прийдуть гості: зайчик та ведмедик. Він вибирає трьох дітей, які заходять за ширму та переодягаються там. Педагог попереджує дітей, що ведмедик прийде з брязкальцем, а зайчик – з дудочкою.

Діти повинні по звуку вгадати, який гість іде. Перед тим, як вийти до дітей, звірі відтворюють звуки за ширмою, кожний на своєму інструменті. Діти повинні вгадати, хто іде. Коли всі гості прийдуть, діти встають в коло, а звірі танцюють, як вміють. Потім обираються нові гості, і гра повторюється. При повторі гри гостям дають інші іграшки, які звучать.

«Вітер і птахи»

Мета. Розвиток слухової уваги, розвиток координації рухів.

Матеріал. Музична іграшка (брязкальце, металофон тощо) та стільчики (гнізда).

Опис гри. Педагог розподіляє дітей на дві групи: одна – пташки, друга – вітер; та пояснює дітям, що при голосному звучанні музичної іграшки буде дути «вітер». Та група дітей, які зображають вітер, повинна вільно, але не шумно бігати по кімнаті, а інша (пташки) ховається в свої гнізда. Але вітер не затихає (музика звучить тихо), діти, які зображають вітер, тихо сідають на свої місця, а пташки повинні вилетіти із своїх гнізд та літати.

Хто перший помітить зміни у звучанні іграшки та перейде на крок, той отримує нагороду: прапорець або гілочку з квітами тощо. З прапорцем (або з гілочкою) дитина буде бігати при повторенні гри, але якщо вона буде не уважна, прапорець передається новому переможцю.

«Впізнай за звуком»

Мета. Розвиток слухової уваги.

Матеріал. Різні іграшки та предмети (книжка, папір, ложка, дудки, барабан тощо).

Опис гри. Діти, які граються сідають спиною до ведучого. Він утворює шуми та звуки різними предметами. Той, хто вгадає, якими предметами ведучий утворює звуки, піднімає руку та, не повертаючись, говорить йому про це. Шуми можна утворювати різні: кидати на підлогу ложку, кусок картону, шпильку, м'яч тощо. Той, хто більше відгадає різних шумів, вважається найбільш уважним і нагороду отримує фішки.

«Де подзвонили?»

Мета: Розвиток слухової уваги, визначення напрямлення звука.

Матеріал: Дзвінок.

Опис гри: Діти сидять групами в різних місцях кімнати, в кожній групі який-небудь інструмент, який звучить. Вибирається ведучий. Йому пропонують закрити очі та вгадати, де подзвонили, показати напрямлення рукою. Якщо дитина правильно покаже напрямлення, педагог говорить: «Вже час» – і ведучий відкриває очі. Той, хто подзвонив, встає і показує дзвоник. Якщо ведучий покаже напрямлення неправильно, він знову водить.

«Скажи, що ти чуєш»

Мета: Розвиток слухової уваги, збагачення словника.

Опис гри: Педагог пропонує дітям закрити очі, уважно послухати та визначити, які звуки вони почули. Діти повинні відповісти повним реченням. Гру добре проводити на прогулянці.

«Тихо – голосно»

Мета: Розвиток слухової уваги, розвиток координації рухів та почуття ритму.

Матеріал: Бубон.

Опис гри: Педагог стукає в бубон тихо, потім голосно, і дуже голосно. Відповідно звучанню бубна діти виконують вправи: під тихий звук діти йдуть на носочках, під голосний – повним кроком, під дуже голосний – біжать. Хто помилився, той встає в кінець колони. Самі уважні опиняться попереду.

«Пружинка»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Діти стоять в колі, руки на поясі. На першу частину музики (тиха, повільна) 1 – 4 такт діти виконують невеликий напівприсяд, (на «і» випрямляють коліна). Між рухами вниз і вверх зупинок не роблять. На другу частину музики (швидка, голосна) такти 5 – 8, діти підстрибують на місці на двох ногах (2 пружинки на такт).

«Друкарська машина»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Кожному гравцеві «привласнюється» назва букви алфавіту. Потім придумується слово чи фраза з двох-трьох слів. За сигналом діти починають друкувати: перша «буква» слова плескає в долоні, потім друга і т. д. Коли слово повністю «надруковане», усі діти плескають у долоні.

«Що змінилось?»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Ведучий ставить перед дітьми від трьох до семи іграшок, дає сигнал, щоб вони замружили очі, і в цей час забирає одну іграшку. Відкривши очі, діти повинні вгадати, яка іграшка захована.

«Знайди відмінності»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Ведучий показує дітям два майже однакових малюнки і просить знайти, чим один малюнок відрізняється від іншого. Приклади картинок для порівняння можна знайти в дитячих журналах чи посібниках або ж придумати і намалювати самому.

«Чотири стихії»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Гравці сидять по колу. Якщо ведучий говорить слово «земля», усі повинні опустити руки вниз, якщо слово «вода» – витягнути руки вперед, слово «повітря» – підняти руки вгору, слово «вогонь» – зробити обертання руками у променезап'ясних і ліктьових суглобах. Хто помиляється, той програв.

«Вухо – ніс»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: За командою «Вухо!» діти повинні схопитися за вуха, за командою «Ніс» – за ніс. Ведучий виконує дії разом із дітьми, але через якийсь час має «помилитися». Діти, не звертаючи уваги на «помилки» ведучого, повинні показувати тільки ту частину обличчя, яка називається ведучим.

«Їстівне – неїстівне»

Мета: Розвиток слухової уваги.

Опис гри: Ведучий кидає м'яч, називаючи який – не будь предмет. Діти повинні ловити м'яч тільки в тому випадку, якщо предмет їстівний.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОГО СЛУХУ

«Відгадай, чий голос»

Мета. Розвиток мовного слуху. Визначити товариша по голосу.

Опис гри. *Варіант 1.* діти, які грають, стоять в колі. Одна дитина стає в середину кола та заплющує очі. Педагог, не називаючи імені, вказує рукою на кого – не будь із дітей. Той вимовляє ім'я того, хто стоїть в середині кола. Останній повинен вгадати, хто його покликав. Якщо той, хто стоїть в центрі відгадав, він відкриває очі, і встає на місце того, хто покликав його. Якщо ж він помилився, педагог пропонує йому знову закрити очі, і гра продовжується. Педагог пропонує дітям розбігтися по майданчику. По сигналу «Всі у коло» діти займають свої місця в колі. одна дитина залишається в середині кола.

Гра повторюється декілька разів.

Варіант 2. Матеріал. Ведмедик (лялька).

Опис гри. Діти сидять півколом. Перед ними на певній відстані спиною до дітей сидить дитина з ведмедиком. Педагог пропонує кому – не будь із дітей покликати ведмедика. Той хто водить, повинен вгадати, хто його покликав. Він зупиняється перед тим, хто його покликав, і ричить. Той, кого впізнали, отримує ведмедика, сідає з ним на стільчик та водить.

«Слухай та виконуй»

Мета. Розвиток мовного слуху, розвиток розуміння словесних інструкцій.

Опис гри. *Варіант 1.* Педагог називає 1 – 2 рази декілька різноманітних рухів, не демонструючи їх. Дитині треба зробити їх в тій послідовності, в якій вони були названі. А потім самій перерахувати послідовність виконаних рухів. За правильне, влучне виконання завдання дитина нагороджується: за кожну правильно виконану дію – очко (фант). Той хто отримає більшу кількість балів – переможець.

Варіант 2. Педагог дає одночасно двом – трьом дітям завдання: «Петро, побігай», «Микола, підійди до столу», «Тетяна, принеси ляльку» тощо. Останні діти

слідкують за правильністю виконання. Той хто неправильно виконає завдання платить фант.

«Хто летить (біжить, іде, стрибає)?»

Мета. Розвиток мовного слуху, збагачення словника.

Опис гри. На початку гри тим хто водить повинен бути педагог, а потім, коли діти ознайомляться з грою, водящим може бути дитина. Необхідно, щоб у дитини, яка буде водити, був достатній запас слів.

Всі діти сидять або стоять півколом, той хто водить, стоїть до них обличчям. Він попереджує дітей: «Я буду говорити: пташка летить, літак летить, метелик летить, ворона летить тощо, а ви кожний раз піднімайте руку. Але уважно слухайте, що я говорю: я можу сказати і неправильно, наприклад, кішка летить, тоді руку піднімати не можна». В кінці гри педагог називає найбільш уважних.

На початку гри педагог говорить повільно, зупиняючись після кожної фрази, щоб діти мали можливість поміркувати, чи правильно співвідноситься предмет з дією.

Далі можна говорити швидко і в кінці зробити ще одне ускладнення той хто водить, кожний раз піднімає руку незалежно від того, слід це робити чи ні.

«Впиймай шепіт»

Мета. Розвиток мовного слуху, розвиток гостроти слуху.

Опис гри. *Варіант 1.* Діти, які грають поділяються на 2 групи і шикуються в одну шеренгу. Ведучий відходить на певну відстань, стає напроти і чітким зрозумілим шепотом дає команди («Руки вгору, в сторони, кругом» та інші, більш складні). Поступово відходячи все далі, ведучий робить свій шепіт та ускладнює вправи.

Варіант 2. Всі діти сидять по колу. Ведучий голосом звичайної гучності просить виконати який – не будь рух, а потім тихим шепотом вимовляє ім'я того, хто повинен виконати. Якщо дитина не почула своє ім'я, ведучий викликає іншу дитину. В кінці гри педагог оголошує, хто був самим уважним.

«Так – ні»

Мета. Розвиток мовного слуху.

Опис гри. Один, з тих, хто грає, задумує слово – поняття. Ті, хто відгадує, задають питання, вони можуть запитувати про все, крім буквеного складу слова. Той, хто загадав слово повинен відповідати тільки «Так» або «Ні». Коли слово вгадане, інше задумує наступний гравець.

«Назви правильно»

Мета. Розвиток мовного слуху.

Опис гри. Грають в парі. Учасники гри перекидають друг другу м'яч, вимагаючи по черзі називати що – не будь кругле, гостре, тяжке, легке, дерев'яне, скляне тощо. Той, хто спіймає м'яч повинен зразу назвати предмет та передати м'яч партнеру.

«Тлумачення»

Мета. Розвиток мовного слуху.

Опис гри. Учасникам гри задаються слова – омоніми (однакові за звучанням та написанням, але які не мають нічого спільного за значенням). Треба як можна точніше описати їх значення.

Завдання. Як ви розумієте такі слова: ніс, коса, гребень, ручка тощо.

«Словесний волейбол»

Мета. Розвиток слухової уваги, розвиток мовного слуху.

Опис гри. Діти, які грають, встають в коло з яким – не будь легким предметом: м'якою іграшкою, м'ячем. Гра нагадує волейбол: предмет передається із рук в руки. Кидаючи його, той, хто грає, повинен назвати яке – не будь слово, зв'язане по змісту з попереднім («отриманим» разом з предметом). Хто затримався вибуває з гри.

«Хто уважний»

Мета. Активізація словника, автоматизація різних звуків.

Обладнання. Ілюстрації на певний звук.

Опис гри. Діти сидять за столами. Вчитель-логопед говорить: «Зараз покажу малюнки і назву їх, а ви послухайте і відгадайте, який звук зустрічається у

всіх промовлених мною словах. Хто відгадає, той підіймає руку». Далі педагог показує і називає малюнки, які починаються, наприклад, звуком [с]: санчата, склянка, сумка, слон, сова. Діти говорять: звук [с]. Вчитель-логопед: «Правильно, всі ці слова починаються звуком [с]. Назвіть їх». Діти пригадують і називають слова – назви малюнків. Згодом вони самостійно придумують слова із заданим звуком.

«Равлик»

Мета: Розвиток мовного слуху.

Опис гри: Той, хто водить (равлик), встає в середину кола, йому зав'язують очі. Кожний з граючих, змінюючи голос, запитує:

Равлик, равлик,
Висунь ріжки,
Дам тобі я цукру,
Шматок пирога,
Вгадай, хто я.

Той, чий голос равлик взнав, той сам стає равликом.

СПИСОК ОСНОВНОЇ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навчально – методичний посібник: В.2 ч. К.: Благовіст, 2001. 215 с.
2. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 1995.
3. Дидактичний матеріал для логопедичних занять. Г.І.Блінова та ін. К.: Рад. шк., 1985. 280 с.
4. Игры в логопедической работе с детьми: Пособие для логопедов и воспитателей детсадов. / Под ред. В.И. Селиверстова. К.: Рад. шк., 1985. 184 с.
5. Кондратенко Л.О. Весела грамота: Метод. Рекомендації... / За ред. Ю. З.Гільбуха. К.: Психодіагностика та диференційоване навчання, 1993. 144 с.
6. Логопедия: Учебник для студ. дефектом. фак. пед. Вузов. / Под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховской. М.: ВЛАДОС, 1998. 680 с.
7. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недолыків: Навч. Посібник. К.: Райдуга, 1995. 408 с.
8. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. К.: Освіта. 1992. 176 с.
9. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. / Под ред. А.В.Запорожцы. М.: Просвещение. 1976.
10. Фомичёва М.В. Воспитание у детей правильного произношения. М.: Просвещение, 1989. – 239 с.
11. Фомічова М.Ф. Воспитание у детей правильного произношения: Практикум по логопедии: Учеб. пособие для учащихся педучилищ по спец. *Дошкольное воспитание*. М.: Просвещение, 1989. – 220 с.
12. Хрестоматия по логопедии. / Под ред. Л.С.Волковой, В.И.Селиверстова. М.: ВЛАДОС, 1997. Ч. I. II.

